

Олександр НАШИВОЧНИКОВ

кандидат історичних наук

Національний університет оборони України

(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4197-6408>

Електронна пошта: dr.alexander@ukr.net

АНТИТЕРОРИСТИЧНА ОПЕРАЦІЯ НА СХОДІ УКРАЇНИ ЯК ФОРМА ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Зважаючи на спірність питання відповідності антитерористичної операції загальноприйнятним формам оперативного мистецтва, автор статті спробував класифікувати антитерористичну операцію на сході України як специфічну форму застосування військових частин і підрозділів Збройних Сил України в умовах збройної агресії російської федерації. Розглянуто передумови проведення антитерористичної операції, проаналізовано основні форми ведення операцій Збройними Силами України та показано їх трансформацію під час ескалації міждержавного збройного протистояння. Акцентовано увагу також на поєднанні в межах антитерористичної операції елементів боротьби з тероризмом і класичних операцій, що зумовлює її унікальність для вітчизняної воєнно-історичної науки.

Ключові слова: гібридна війна, збройний конфлікт, Збройні Сили України, незаконні збройні формування, сепаратизм, тероризм.

Постановка проблеми. Початок збройної агресії російської федерації проти України у 2014 р. зумовив необхідність термінового реагування держави на загрозу її територіальній цілісності та суверенітету. В умовах відсутності формального оголошення війни, а також внутрішніх і зовнішніх політико-правових обмежень, протидія російським збройним формуванням на сході України була організована у форматі антитерористичної операції. При цьому керівництво антитерористичною операцією було покладено на Службу безпеки України, якій не притаманно вести бойові дії на широкій ділянці місцевості.

Водночас масштаб, інтенсивність і характер бойових дій, а також провідна роль у їх веденні військових частин і підрозділів Збройних Сил України (далі – ЗС України) фактично виходили за межі класичного розуміння антитерористичних заходів. Це спричинило виникнення певної суперечності між правовим визначенням антитерористичної операції та реальним змістом застосування ЗС України, що значно ускладнює її класифікацію.

Поштовхом для дослідження запропонованої тематики стала недостатня розробленість у військовій науці гібридних форм застосування збройних сил, у тому числі під час проведення антитерористичної операції. Це зумовлює актуальність

наукового осмислення такого явища, як антитерористична операція, його подальшого вивчення та категоризації з урахуванням гібридного характеру воєнних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика антитерористичної операції на сході України посідає важливе місце у сучасних наукових дослідженнях українських і зарубіжних учених. Антитерористичній операції як явищу присвячено чимало наукових розвідок, міжнародних конференцій та семінарів. Сукупність цих джерел формує підґрунтя для комплексного аналізу досвіду функціонування та застосування національних збройних сил у сучасних умовах. Поруч із цим, основна увага дослідників, насамперед у перші роки після початку операції, переважно була зосереджена на політико-правових, безпекових і міжнародних аспектах подій (Гбур, З. & Кошова, С. 2021; Дроботов, С. 2020), тоді як осмислення антитерористичної операції у сфері воєнного мистецтва залишається поза увагою науковців. Це пояснюється тим, що значний масив даних на сьогодні недоступний, тому основна частина матеріалів даної розвідки становлять відкриті офіційні джерела, іноземні та вітчизняні періодичні видання.

Зокрема, у працях вітчизняних дослідників (Магда, Є. 2015; Дацюк, А., Садовський, В., Полтораков, О. & Марутян, Р. 2015) переважно роз-

глядаються особливості невійськових способів боротьби, а також вплив гібридних загроз на систему національної безпеки України. При цьому практично не розглядається правовий аспект застосування ЗС України у протистоянні з агресором.

Окрему групу становлять воєнно-історичні та воєнно-аналітичні праці українських авторів, присвячені окремим аспектам бойового застосування військових частин (підрозділів) ЗС України, проблемам управління військами та матеріально-технічного забезпечення під час проведення антитерористичної операції. Проте ці публікації зазвичай зосереджуються на описі окремих епізодів бойових дій, не ставлячи за мету формування цілісного уявлення про антитерористичну операцію як окрему форму застосування Збройних Сил України.

Зарубіжні дослідники (Фішел, Ю. 2023) головним чином, розглядають причини вторгнення в Україну російських військ крізь призму політики уряду США по відношенню до України і російської федерації. Проте дослідження насамперед торкається політичної і дипломатичної сфер.

Таким чином, попри наявність значної кількості публікацій, присвячених подіям на сході України, проблема осмислення антитерористичної операції саме як форми застосування Збройних Сил України у контексті воєнного мистецтва залишається недостатньо розробленою. Це спонукає до проведення подальших досліджень, спрямованих на комплексний аналіз ролі, особливостей і характерних рис новітніх форм застосування ЗС України.

Метою статті є аналіз антитерористичної операції на сході України як специфічної форми застосування Збройних Сил України, визначення її особливостей, характерних рис та значення для розвитку вітчизняного воєнного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. У традиційному понятті воєнна наука зобов'язана ретельно вивчати досвід сучасних локальних війн і збройних конфліктів, щоб встановити притаманні їм особливості, з'ясувати закономірності збройної боротьби і надати рекомендації щодо можливого сценарію бойових дій та їх розвитку. При цьому потрібно враховувати, що динамічний розвиток воєнно-політичної обстановки у сучасних умовах вимагає негайної реакції військово-політичного керівництва на її зміни, у тому числі з питань ведення збройної боротьби, адже втрата часу призводить до істотних негативних наслідків для безпеки держави.

Загострення воєнно-політичної обстановки на сході України навесні 2014 р. стало наслідком активізації діяльності незаконних збройних формувань, що мали суттєву підтримку з боку військово-політичного керівництва російської федерації. Після окупації Автономної Республіки Крим було втрачено основні пункти базування Військово-Морських Сил ЗС України, військові містечка, об'єкти інфраструктури, понад 60 % корабельного складу тощо (Russian military men sink ship... 2014). За цих обставин загроза подальшої дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в Україні набула системного характеру (Яким'як, С. (ред). 2014, с. 5). Це об'єктивно зумовило необхідність невідкладного реагування з боку державних органів із забезпечення національної безпеки і оборони.

Однак існуючі на початку вторгнення російських окупаційних військ на територію України законодавчі акти, зокрема Закони України «Про основи національної безпеки України», «Про Збройні Сили України», «Про боротьбу з тероризмом» тощо, містили багато протиріч та не завжди корелювали між собою, що негативно впливало на встановлення міжвідомчої взаємодії та, як наслідок, призводило до зниження ефективності боротьби військових частин і підрозділів ЗС України із незаконними збройними формуваннями та російськими найманцями у південно-східних районах держави (Про основи національної безпеки України. 2003; Про Збройні Сили України. 1991; Про боротьбу з тероризмом. 2003).

Водночас характерною особливістю початку збройного конфлікту на сході України була відсутність формально оголошеного стану війни із одночасним застосуванням противником методів прихованого воєнного втручання. Незаконні збройні формування, на чолі з російськими офіцерами, захоплювали адміністративні будівлі, блокували роботу органів державної влади та намагалися встановити контроль над окремими територіями Донецької і Луганської областей.

Застосування традиційних механізмів оборони держави у такій ситуації було істотно ускладнене як із політико-правових, так і воєнно-стратегічних міркувань, що обумовило рішення Ради національної безпеки і оборони України про проведення антитерористичної операції, уведене в дію Указом Президента України (Про невідкладні заходи щодо подолання... 2014). Виконуючий обов'язки Президента України О. Турчинов у своєму виступі заявив, що Рада національної безпеки та оборони України прийняла рішення

розпочати широкомасштабну антитерористичну операцію із залученням Збройних Сил України.

Вибір антитерористичного формату був зумовлений необхідністю збереження керованості державних інституцій, стримування ескалації конфлікту та мінімізації міжнародно-правових наслідків, пов'язаних із відсутністю офіційного оголошення стану війни, а також недосконалістю національного законодавства. Адже чинне законодавство України у сфері боротьби з тероризмом станом на початок 2014 р. було зорієнтоване лише на поодинокі терористичні акти, здійснені обмеженими за кількістю та масштабом дій групами терористів відносно окремих об'єктів і осіб.

Водночас уже на початку проведення антитерористичної операції стало очевидним, що наявні сили і засоби спеціальних правоохоронних органів є недостатніми для ефективної протидії добре озброєним і організованим незаконним збройним формуванням. Це об'єктивно зумовило поступове залучення військових частин і підрозділів ЗС України до виконання завдань, невласливих класичним антитерористичним операціям, створило умови для подальшої трансформації антитерористичної операції із обмеженого заходу в масштабну форму застосування ЗС України.

На той час правові та організаційні чинники лімітували застосування ЗС України. В умовах, коли московські пропагандисти підносили російсько-українську війну європейській спільноті як громадянську війну в Україні, а не міждержавне бойове зіткнення, можливості використання важкого озброєння та бойових підрозділів були суттєво обмежені нормативно-правовими актами, що створювало дисонанс між існуючими загрозами і можливостями адекватної відповіді (Война в Донбасі (2014 – 2022)). До того ж фрагментарність управління і нестача чіткої міжвидової та міжвідомчої координації ускладнювали планування і виконання завдань.

Згідно із Законом України «Про боротьбу з тероризмом» антитерористична операція – це комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності (Про боротьбу з тероризмом. 2003). Це відповідає завданням, покладеним на департаменти Служби безпеки України, які виконує обмежена кількість особового складу на обмеженій території. Проте такий формат не відповідав завданням, що мали вико-

нувати Сили оборони України у 2014–2018 рр., оскільки наприкінці 2014 р. масштаби антитерористичної операції набули значного розмаху за територією ведення бойових дій та залученого до проведення операції особового складу.

У воєнній науці теорія і практика підготовки та ведення операцій об'єднаннями і з'єднаннями ЗС України для досягнення оперативно-стратегічних цілей розглядається у галузі оперативного мистецтва. У межах цієї галузі сформувалися різні форми операцій, зокрема оборонні, наступальні (контрнаступальні), а також стабілізаційні операції, що набули поширення в умовах локальних і гібридних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Відомо, що стабілізаційна операція – це сукупність взаємопов'язаних та узгоджених за метою, завданнями, місцем і часом бойових дій, ударів і маневру військ (сил), що проводяться за єдиним планом під керівництвом командувача оперативного угруповання військ (сил) для стабілізації обстановки та створення необхідних умов для функціонування органів державної влади й місцевого самоврядування у визначеній операційній зоні (районі). При цьому основним противником під час ведення стабілізаційної операції виступають незаконні збройні формування, що зазвичай складаються з маргінальних прошарків місцевого населення, найманців із інших держав та представників спеціальних служб або військовослужбовців сил спеціальних операцій суміжних держав.

Антитерористична операція на сході України за своїми завданнями, змістом і масштабом не відповідала класичним формам наступальної чи оборонної операції. Оскільки її основною метою було не досягнення вирішальної воєнної переваги над противником, а стабілізація обстановки на визначеній території, відновлення роботи державної влади та органів місцевого самоврядування, а також створення умов для подальшого політичного врегулювання конфлікту. Зазначене дає змогу віднести антитерористичну операцію до операцій стабілізаційного типу.

Поруч із цим, форма застосування ЗС України в антитерористичній операції на різних етапах ведення бойових дій поєднувала елементи не лише стабілізаційної, а й оборонної та контрнаступальної операцій. Проте визначальним залишався її стабілізаційний характер, про що свідчить необхідність у виконанні завдань з охорони важливих об'єктів, контролю території та підтримки діяльності органів державної влади в умовах відсутно-

сті суцільної лінії фронту та активного використання противником гібридних методів боротьби.

На відміну від класичних стабілізаційних операцій, проведених міжнародними коаліціями, антитерористична операція на сході України відбувалася фактично в умовах міждержавного збройного протистояння, замаскованого під внутрішній конфлікт. Це зумовлювало поступовий перехід від виконання військовими частинами і підрозділами ЗС України стабілізаційних дій до проведення оборони і наступу на окремих напрямках. Таким чином, у межах сучасної воєнної науки антитерористичну операцію доцільно розглядати як форму стабілізаційної операції, що поєднує елементи оборонних і наступальних операцій.

Можна констатувати, що під час антитерористичної операції відбулася поступова трансформація форм і способів виконання завдань військовими частинами (підрозділами) ЗС України: обмеження знімалися, а спектр завдань, що виконувався у межах операції, розширювався. Так, до основних нових завдань увійшли:

активні бойові дії проти підрозділів противника, що виходили за межі класичних завдань боротьби із терористичними угрупованнями;

блокада і контроль за транспортними шляхами та вузлами комунікацій, що забезпечувало стабілізацію ситуації на окремих напрямках;

оборона ключових адміністративних та інфраструктурних об'єктів, включно з аеропортами, залізничними вузлами та енергетичною інфраструктурою;

підтримка діяльності інших силових структур, зокрема Національної гвардії та Служби безпеки України, у реалізації спільних антитерористичних завдань (Война в Донбасі (2014 – 2022)).

Це розширення завдань фактично перетворило ЗС України із «обмеженого інструменту» протидії тероризму на потужний механізм стабілізаційної та оборонної дії, що поєднував військові й правоохоронні елементи. Так, військові частини й підрозділи забезпечували контроль над територією та проведення бойових операцій, підрозділи Національної гвардії і Національної поліції концентрувалися на охороні об'єктів, контролі над містами та забезпеченні громадського порядку, а Служба безпеки України здійснювала розвідувально-аналітичні заходи та нейтралізацію агентурної мережі противника.

Така синхронізація різнорідних сил давала змогу ефективно поєднувати стабілізаційні та оборонні завдання, але вимагала постійного вдосконалення системи командування, управління і взаємодії.

Висновки. Отже, до основних особливостей ведення російською федерацією гібридної війни проти України у 2014–2018 рр. можна віднести:

створення та фінансування сепаратистських рухів у районах, де проживало переважно російськомовне населення;

«раптову» появу прихованих до певного часу представників регулярних збройних сил, які діяли без розпізнавальних знаків, були добре підготовлені до розпалювання заворушень та ведення розвідувально-диверсійних дій;

відсутність офіційного визнання військово-політичним керівництвом російської федерації відправки власних військ до іншої країни;

нехтування російськими окупаційними військами загальновизнаними міжнародними правилами та законами, що регламентують ведення війни;

широке застосування всього спектру заходів інформаційного впливу для викривлення фактів та відвертої дезінформації російського, українського та європейського суспільства.

При цьому агресія проти України не досягла своєї мети швидко захопити території із значними втратами. Водночас основною формою застосування ЗС України під час протидії російським підрозділам, ведення боротьби з незаконними збройними формуваннями та загонами сепаратистів була стабілізаційна операція, що проводилася під назвою антитерористична операція.

За своїми цілями, завданнями і змістом антитерористична операція відповідала основним ознакам стабілізаційної операції як форми воєнного мистецтва, оскільки застосування військових частин і підрозділів ЗС України у межах антитерористичної операції було спрямоване передусім на стабілізацію безпекової обстановки, відновлення контролю над визначеними територіями та забезпечення функціонування органів державної влади. При цьому її проведення виявило обмеженість стабілізаційної операції як форми застосування ЗС України в умовах, що склалися, та засвідчило необхідність чіткого визначення форм операцій (бойових дій) для її нормативно-правового обґрунтування та подальшого підвищення ефективності застосування українських підрозділів.

На думку автора, вивчення форм і способів застосування ЗС України в антитерористичній операції та впровадження отриманого досвіду в практику підготовки військ та освітній процес вищих військових навчальних закладів є пріоритетним завданням воєнної науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Russian military men sink ship at entrance to Donuzlav Lake, having blocked access to sea to ships of Ukrainian Navy. (2014). URL: <https://tinyurl.com/2wtywazh> [дата зверн.: 27.01.2026].
- Война в Донбассе (2014–2022). URL: <https://tinyurl.com/msfsarxb> [дата зверн.: 29.01.2026].
- Гбур, З. & Кошова, С. (2021). Нормативно-правові засади боротьби з тероризмом в Україні. *Аспекти публічного управління*. Т. 9, № 1, с. 72–80. <https://doi.org/10.15421/152107>.
- Дацюк, А., Садовський, В., Полтораков, О. & Марутян, Р. (2015). Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони України. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Analiz-polityky-NB-pravl-final.pdf> [дата зверн.: 30.01.2026].
- Дроботов, С. (2020). Конституційно-правове забезпечення національної безпеки в Україні. *ScienceRise: Juridical Science*. № 2 (12), с. 24–29. <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2020.210858>.
- Магда, Є. (2015). *Гібридна війна: вижити і перемогти*. Харків: Віват, 304 с.
- Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV (зі змінами). (2003). *Відомості Верховної Ради України*. № 25, Ст. 180.
- Про Збройні Сили України: Закон України від 6.12.1991 р. №1934-XII. (1992). *Відомості Верховної Ради України*. № 9, Ст. 108.
- Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»: Указ Президента України від 14.04.2014 р. № 405/2014. (2014). *Офіційний вісник Президента України*. № 14. Ст. 745.
- Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. (2003). *Відомості Верховної Ради України*. № 39, Ст. 351.
- Фішел, Ю. (2023). *Московський фактор. Політика США щодо суверенної України та Кремль*. Харків: Віват, 352 с.
- Яким'як, С. (ред.). (2014). *Застосування сил (військ) Військово-Морських Сил Збройних Сил України під час антитерористичної операції та відсічі збройної агресії*. Київ: НУОУ, 42 с.

REFERENCES

- Datsiuk, A., Sadovskiy, V., Poltorakov, O. & Marutian, R. (2015). Analiz derzhavnoi polityky u sferi natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy [Analysis of state policy in the field of national security and defense of Ukraine.]. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Analiz-polityky-NB-pravl-final.pdf> [Accessed: 30.01.2026]. [in Ukrainian].
- Drobotov, S. (2020). Konstytutsiino-pravove zabezpechennia natsionalnoi bezpeky v Ukraini [Constitutional and legal support for national security in Ukraine]. *ScienceRise: Juridical Science*. № 2 (12), s. 24–29. <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2020.210858>. [in Ukrainian].
- Fishel, Yu. (2023). *Moskovskiy faktor. Polityka SShA shchodo suverennoi Ukrainy ta Kreml* [The Moscow Factor: US Policy Towards Sovereign Ukraine and the Kremlin]. Kharkiv: Vivat, 352 s. [in Ukrainian].
- Hbur, Z. & Koshova, S. (2021). Normatyvno-pravovi zasady borotby z teroryzmozom v Ukraini [Regulatory and legal principles of combating terrorism in Ukraine]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*. Т. 9, № 1, с. 72–80. <https://doi.org/10.15421/152107>. [in Ukrainian].
- Mahda, Ye. (2015). *Hibrydna viina: vyzhyty i peremohty* [Hybrid warfare: survive and win]. Kharkiv: Vivat, 304 s. [in Ukrainian].
- Pro borotbu z teroryzmozom [On the fight against terrorism]: Zakon Ukrainy vid 20.03.2003 r. № 638-IV (zi zminamy). (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 25, art. 180. [in Ukrainian].
- Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy [On the Fundamentals of National Security of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. № 964-IV. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 39, art. 351. [in Ukrainian].
- Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 13 kvitnia 2014 roku «Pro nevidkladni zakhody shchodo podolannia terorystychnoi zahrozy i zberezhenntia terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy» [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of April 13, 2014 “On urgent measures to overcome the terrorist threat and preserve the territorial integrity of Ukraine”]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 13.04.2014 r. № 405/2014. (2014). *Ofitsiyni visnyk Prezydenta Ukrainy*. № 14, art. 745. [in Ukrainian].

Pro Zbroini Syly Ukrainy [On the Armed Forces of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 6.12.1991 r. №1934-XII. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 9, art. 108. [in Ukrainian].

Russian military men sink ship at entrance to Donuzlav Lake, having blocked access to sea to ships of Ukrainian Navy. (2014). URL: <https://tinyurl.com/2wtywazh> [Accessed: 27.01.2026]. [In English].

Vojna v Donbasse (2014–2022). [War in Donbass (2014–2022)]. URL: <https://tinyurl.com/msfsarxb> [Accessed: 29.01.2026]. [in Russian].

Yakymiak, S. (ed.). (2014). *Zastosuvannia syl (viisk) Viiskovo-Morskykh Syl Zbroinykh Syl Ukrainy pid chas antyterrorystychnoi operatsii ta vidsichi zbroinoi ahresii* [The use of forces (troops) of the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine during an anti-terrorist operation and repelling armed aggression]. Kyiv: NUOU, 42 s. [in Ukrainian].

Oleksandr NASHYVOCHNIKOV

PhD of Historical Sciences

The National Defence University of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4197-6408>

ANTI-TERRORIST OPERATION IN EASTERN UKRAINE AS A FORM OF APPLICATION OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The question of whether an Anti-Terrorist Operation corresponds to the generally accepted forms of operational art remains debatable. This determines the relevance of the scientific analysis of such a phenomenon as an Anti-Terrorist Operation, as well as its further study and classification taking into account the hybrid nature of modern military conflicts. In the absence of a formal declaration of war, the counteraction to Russian armed formations in eastern Ukraine was organized in the format of an Anti-Terrorist Operation, and its leadership was entrusted to the Security Service of Ukraine. At the same time, the scale, intensity, and character of hostilities went far beyond the classical understanding of counter-terrorism measures, which created a certain contradiction between the legal definition of an anti-terrorist operation and its actual content.

The article attempts to classify the Anti-Terrorist Operation in eastern Ukraine as a specific form of employment of military units and formations of the Armed Forces of Ukraine under conditions of armed aggression by the Russian Federation. The prerequisites for conducting an Anti-Terrorist Operation are examined, the main forms of military operations of the Armed Forces of Ukraine are analysed, and their transformation during the escalation of interstate armed confrontation is demonstrated. Particular attention is paid to the combination within the Anti-Terrorist Operation of elements of counter-terrorism measures and classical military operations, which makes this experience unique in Ukrainian military-historical scholarship.

Keywords: *hybrid war, armed conflict, Armed Forces of Ukraine, illegal armed formations, separatism, terrorism.*

Стаття надійшла 03.02.2026

Стаття прийнята до друку 16.02.2026